

THOMAS HOBBS - HAYATI, ESERLERİ VE HUKUKİ FİKİRLERİ

— III —

Asistan : Yahya Zabunođlu

Ülkenin bir kısmı için de buna benzer bir idare tarzı bahis konusu olur; bu halde, merkezi otoriteye tebaen (hükümrân kudrete bağlı) idare yetkisini haiz bir vali, naip vs. memleketin bir parçasının veya bir vilâyetin idarecisi durumundadır. Aynı şekilde o vilâyette veya memleketin o belli parçasında yaşayan herkes, vali veya o mahiyetteki memurun emirlerine uymak mecburiyetindedir. Burada önemli olan nokta, bu naip, protektör veya valinin başkaca hiçbir hakkı haiz bulunmaması, yani ancak hükümrân kudret tarafından idareci olarak vazifelendirilmeleri sebebiyle kendisine tanınan yetkileri kullanmakla yetinmesi icap ettiğidir (106).

C - Bazı özel idareler :

Gerek memleket içinde ve gerekse dışında bazı özel mahiyetteki hizmet neveleri için, yalnız o hizmetlere mahsus olmak üzere idareler kurulmuştur. Bunlar arasında evvelâ, devletin ekonomik işlerini düzenleyen maliye (veya hazine) idaresi göze çarpar. Hazine, Hobbes'a göre, her çeşidinden devlet vergilerinin, kiraların ve sair bütün devlet gelirlerinin tahakkuku, toplanması ve hesaplanması işlerini düzenler. Hazine memurları da âmme idarecileri (public ministers) dir; çünkü hükümrânın verdiği temsil yetkisini haizdirler ve hazine işlerini yürütmektedirler.

Maliye veya hazineden sonra askerlik idaresi gelir. Askerî birliklerin kurulması, yönetilmesi, ücretlerinin ödenmesi, harpte gerekli malzeme ve vasıtaların temini işleri bu idare tarafından yapılmaktadır.

Halkın eğitimi de önemli bir hizmet konusudur (107). Eğitimdense gaye, halka hükümrâna karşı vazifelerini öğretmektir. Böylece halk, neyin âdil neyin gayrı âdil olduğunu farkedecek seviyeye gelecek, sulhün idamesi için çalışmak ve genel bir tehlike karşısında düşmana karşı koyma imkânı sağlanmış olacaktır. Eğitim hizmetini de âmme idarecileri ifa ederler; bunlar da öğretmek yo-

(106) Leviathan... Sf. : 157.

(107) Leviathan... Sf. : 158

lundaki yetkilerini hükümandan almışlardır. Monark veya bir meclisin mevcudiyeti halinde hükümandan meclis, halka öğretmek, onu eğitmek yolundaki yetkisini, doğrudan doğruya Allah'tan almıştır; ve başka hiç kimse değil, sadece hükümandan bu yetkiye sahiptir.

Adalet işlerinin görülmesi de âmmeye idarecilerine verilmiştir; bu işle meşgul olanlar da hükümandan adına hareket ederler ve hükümandanın şahsını temsil ederler. Kararlara herşeyden evvel hükümandanın adı ve kararın onun adına verildiği kaydedilir.

Hobbes'a göre, anlaşmazlıklar başlıca **vakıa** anlaşmazlıkları ve **hukuk** anlaşmazlıkları olmak üzere iki çeşit olduğu için, kararların da bir kısmı vakıaya, bir diğer kısmı ise hukuka taallük eder; ve netice itibarıyla, bir tek anlaşmazlıkta iki çeşit hâkim gerekebilir: Birisi vakıa, diğeri ise hukuk hakkında karar verir.

İcra (yürütme) işleri de ayrı idarecilerle bırakılmıştır. Bunlar kararların icrası ile başlıca vazifelidirler; ayrıca hükümandanın emirlerini ve sulhün muhafazası için gerekli bütün fiilleri ifa ederler (108).

Harıçteki âmmeye idarecileri hükümandanın şahsını temsil ederler; bunlar başlıca elçiler, haberciler, «agent»ler vs. dir; genel yetkili olarak ve bir âmmeye işinin (public business) ifası için harıç gönderilmişlerdir. Bir de hükümandan tarafından harıç gönderilmekle beraber, bir âmmeye işini görmek durumunda bulunmadıkları ve genel yetkili olmadıkları için âmmeye idarecisi sayılmayacak kimseler vardır. Bundan başka hükümandan tarafından, âmmeye selâhiyeti ile mücehhez bulunmakla beraber, özel bir işin görülmesi (tebrik, mateme iştirak vs.) için gönderilen kimse de âmmeye idarecisi değil özel kişi (private person) dir.

Bunlardan başka, müşavereden başka hiçbir vazifeleri olmayan «councillor»lar da âmmeye idarecilerinden madût değildir (109).

15 — DEVLETİN BESLENMESİ ve ÜREMESİ HAKKINDA.

Leviathan'ın XXIV. «Chapter» inde Hobbes, devleti tabii bir mevcudiyet olarak ele alıp, onun beslenmesi ve üremesinden bahsetmektedir. Devletin beslenmesinden kasıt, hayatının idamesi için gerekli maddelerin yeterliği, bolluğu ve dağıtılmasıdır; bu maddeleri bize yeteri kadar, tabiat ananın (common mother) iki memesi, kara ve deniz, vermiştir (110).

Maddelerin dağıtılmasının bir neticesi olarak ortaya, «benim», «senin» bir kelime ile mülkiyet mefhumu çıkmıştır. Mülkiyet, Hobbes'a göre, bir hak olarak,

(108) Leviathan... Sf. : 159.

(109) Leviathan... sf.: 160.

(110) Leviathan... Sf. : 160.

her devlette sadece hükümrân kudrete aittir. Daha evvel de belirtildiği üzere, devletin olmadığı yerde herkesin kendi komşusu ile ebedî bir harp halinde bulunması görülür ve bu halde ele geçirilen her şey, ancak kuvvetle ele geçirilmiştir ve yine ancak kuvvet sayesinde muhafaza edilir; bu halde ne mülkiyet ve ne de cemiyet vardır; fakat belirsizlik ve kargaşalık hâkimdir. Şimdi, devlet halinde insanlar bazı şeyler için «benimdir» diyebiliyorlarsa, bu hükümrân kudret mevcut olduğu içindir.

Hobbes burada Çiçero'nun, mülkiyeti hukukun mevcudiyetine bağlayan görüşünü nakletmektedir: Çiçero, «Hukukun bir an için ilga edildiğini veya ihmalkâr bir tatbika maruz bırakıldığını kabul edin, hiçkimsenin usulünden kendisine bir şey kalacağına veya kendisinin çocuklarına birşeyler intikal ettireceğine emniyeti kalmaz» ve yine, «Hukuku kaldırın, hiç kimse neyin kendisinin olduğunu ve neyin başkasına ait bulunduğunu bilmez» demişti.

Mülkiyet mefhumu, bir kimsenin maliki bulunduğu şey üzerinde kendisinden başka herkesin kullanma veya herhangi bir şekilde müdahale etme imkânına mani olan bir hakkın mevcudiyetini ifade eder; fakat Hobbes'a göre önemli olan, bu hakkın mevcudiyetinin hükümrâna karşı ileri sürülemeyeceğidir (111).

Memleket dahilinde arazinin bölünmesi ve dağıtılması, kimin hangi yerin sahibi olacağını tayini ve eşyalardan hangilerini teb'anın harice satabileceğinin tesbiti hakkı hükümrâna aittir (112); bu böyledir; çünkü Hobbes'a göre, bu gibi işlerde fert daima kendi takdirine göre hareket eder. Bazılarını menfaat edinme gayesi cezbeder. Her ne suretle olursa olsun, işi ferdi takdir konusu kılmak, devletin zararına olur; bu bakımdan, dış ticaret maddelerini ve satılacağı yerleri tasvip etmek veya etmemek hakkı, doğrudan doğruya devlete, yani yalnızca hükümrâna ait bulunmaktadır (113).

Nihayet, mülkiyetin naklini düzenleyen kanunlar ısdar etmek de hükümrânın yetkileri içindedir; Hobbes bunu şöyle belirtmektedir: «Teb'a arasında hangi çeşit alım satım, trampa, ödünç, âriyet verme, kiralama vs. mukavelelerinin cari olacağını, ve hangi çeşit söz veya imza yahut işaretlerle bunların muteber olduklarının anlaşılacağını tayin ve tesbiti, devlete yani hükümrâna (114) aittir».

Hobbes'a göre para, bir devletin kanı demektir. Vücut için kan ne ise, devlet için de para odur. Para, her memleket ve millette üstün bir kabule mazhar

(111) Leviathan... Sf. : 162.

(112) Leviathan... Sf. : 163.

(113) Laviathan... Sf. : 164.

(114) Leviathan... Sf. : 164. Hobbes burada, daha evvel de rastladığımız üzere, devlet yani hükümrân, demektir; bu, Hobbes'un, «devlet = hükümrân» anlayışına bağlılığını göstermektedir.

olan altın ve gümüşden yapılır. «Altın veya gümüş aşağı yukarı dünyanın bütün memleketlerinde yüksek bir değer kazanmıştır». Ayrıca altın ve gümüş, milletler arasında eşya mübadelesinde kullanılabilecek uygun bir ölçüdür. Nihayet altın ve gümüş kıymetlerini, bizzat kendilerinden almaktadırlar (115).

Hobbes'un devletin üremesi hakkındaki fikirleri de ilgi çekicidir. Müellife nazaran, plantation veya koloni'ler bir devletin çocuklarıdır. Koloni ve plantation, ya daha eskidenberi gayri meskûn bulunan veya harp neticesinde gayri meskûn, half duruma sokulan bir harışteki arazi parçası üzerine, bir miktar halkın bir «conductor» veya «governor»un idaresinde, iskân edilmek üzere yollanması ile teşekkül eder (116).

16 — «CIVIL LAW» LAR HAKKINDA.

Hobbes, Leviathan'ın XXVI. kesiminde «Civil Laws»u incelemektedir.

A) «Civil Law» nedir?

Hobbes, «Ben **Civil Laws**'dan, insanların şu veya bu belli bir devletin değil, fakat herhangi bir devletin üyeleri oldukları için gözetmekle mükellef oldukları kanunları anlarım» (117); bu ifade, Hobbes'un üslubuna ve anlatış itiyadına nazaran ilk bakışta pek vazih görünmemektedir. Acaba «Civil Law» dan Hobbes'un asıl anladığı nedir? Muhakkak olan, Hobbes'un **Civil Laws**'dan, belli ve mahsus değil, herhangi bir devletin teb'ası olmak dolayısıyla itaat edilmesi gerekti kaideleri anladığıdır. Müellif, «Eski Roma hukukuna **Civil Law** deniliyordu; bu, **civitas**'dan yani devlet mânasını taşıyan bir kelimedenden gelmektedir» diyor.

Bu «Civil Law», emri karakterde bir düsturdur; bir kimsenin diğerine vaki bir emri değil, fakat emretmek yetkisini haiz olanın itaat etmekle mükellef olanlara tevcih ettiği emirdir. «Civil Law» un özelliği, bu emretmenin, emretme yetkisini haiz şahıs yani «persona civitatis» (= devletin şahsiyeti) namına vaki olmasıdır. Hobbes, «Ben **civil law**'u şu yolda tarif ederim» diyor: «Civil Law, teb'adan herbirine karşı, emretmek yetkisine sahip devlet tarafından uyulması emredilmiş kaidelerdir ki yazılı, sözlü veya iradenin tatminkâr bir surette belirtilmesine elverişli sair suretlerde olabilir; yanlış ve doğrunun ayırt edilmesine yarar; yani neyin kaideye uygun neyin aykırı olduğunun ayırt edilmesini sağlar» (118).

(115) Leviathan... Sf. : 164 - 165.

(116) Leviathan... Sf. : 165.

(117) Leviathan... Sf. : 172.

(118) Leviathan... Sf. : 173.

Müellif «Bu tarifte ilk bakışta görülmeyen hiçbir taraf yoktur» diyor. «Herkesin görebileceği gibi, bazı kanunlar bütün teb'aya, bir kısmı belli vilâyetlere ve diğer bir kısmı belli bir sanat mensuplarına ve nihayet bir bölümü de belli kimselere hitap eder». Böyle olunca kanun - umumî olanlar hariç - doğrudan doğruya kimlere tevcih edilmişse onlar için kanun, diğerleri için değildir.

Yine müellife göre, devletten başka hiçkimsenin kanun yapma yetkisi yoktur; çünkü bizim tabiiyet ve itaat mükellefiyetimiz sadece ona karşıdır.

Hobbes, bu esaslara istinat ederek bazı neticeler çıkarmaktadır:

B) Hükümrân, kanun vazıdır.

Bütün devletlerde kanun vazı, yalnız ve yalnız hükümrândır; hükümrân yani kanun vazı, bir monarşide olduğu gibi bir tek şahıstan ibaret veya aristok-rasi ve demokraside olduğu üzere bir meclistir (119).

C) Hükümrân, «Civil Law» a tâbi değildir.

Bir devletin hükümrânı - bir meclis veya bir tek şahıstan ibaret olabilir - «Civil Law»a, yani kendi yaptığı kanunlara tâbi değildir; çünkü tabiiyet, hükümrâna yani kanunları yapana değil, onlara itaat edecek olanlara yani teb'aya mahsustur.

D) Kanun hükümrânın iradesi olduğu için kanundur.

Bir kanun, öteden beri itaat edilmekte olduğu için kanun değil, bizzat hükümrânın iradesine uygun olduğu, onu aksettirdiği için kanundur; bunun için, bir âdetin veya usulün öteden beri o yolda tatbik edilegelmekte olması, ona kanun olma vasfını kazandırmaz. «Çünkü bir çok haksız hareketler, haksız kararlar vardırki, hiç kimsenin hatırlayamadığı zamanlardan beri, bunlar kontrolsüz olarak gelmişlerdir. Ve bizim hukukçularımız hiçbir âdeti kanun saymazlar; böyle hareket etmeleri makuldür ve kötü âdetler ilga edilmelidir. Fakat hangi âdetin makul hangisinin ilga edilmesi gerektiğinin tesbiti hakkı kanun yapıcıya yani monarka veya bir meclise aittir» (120).

E) «Civil Law» ve tabiat kanunu, yekdiğerini muhtevidir.

Müellife göre, «Tabiat kanunu ve Civil Law, yekdiğerini muhtevidir». Tabiat kanunları, eşitlik, adalet, minnettarlık ve diğer ahlâkî faziletlerden ibarettir. Bu tabiat kanunlarının geçerlikleri, saf tabiat hali için düşünülebilir. Devlet bir kere tesis edilince, bu tabiat kanunları fiilî kanunlar, yani devletin emrettiği kaideler - ki bu civil laws demektir - haline inkılâp etmiştir. Hobbes'a göre, dünya-

(119) Leviathan... Sf. : 173.

(120) Leviathan... Sf. : 174.

nın bütün devletlerinde, tabiat kanunları, «Civil Laws'un bir kısmını teşkil eder; demekki «Civil Laws'un tabiat kanunlarından fazla bir mühtevası vardır; fakat Hobbes derhal ilâve etmektedir: «Buna karşılık da, «Civil Laws»a, tabiatın emirlerinin bir kısmıdır» (121). Meselâ adaleti ele alalım. Adalet, bir mukavelenin hükümlerini yerine getirmek, herkese kendine ait olanı vermektir ki bu bir tabiat emridir. Bir devlette ise, teb'aya dahil olan herkes, «Civil Law»a itaat edeceğini mukavele ile kabul etmiştir; böylece «Civil Law»a itaat, aynı zamanda-civil Law»a itaat mukavele hükmü, mukavelenin hükmünü yerine getirmek ise adalet demek olduğundan - tabiat kanununun bir parçası olmaktadır, Hobbes burada şu çok dikkate değer fikri ileri sürmektedir: «Civil Law ve tabiat kanunu, farklı mahiyette değildirler; fakat hukukun farklı kısımlarını teşkil ederler; öyleki hukukun bir kısmı yazılı olmadığı zaman tabii hukuk adını almakta, yazılı olduğu zaman ise buna civil laws denmektedir. Fakat tabii hak, ki bu ferdin tabiaten haiz bulunduğu hürriyeti demektir, civil law tarafından kısaltılmış, basitleştirilmiş ve tahdit edilmiş olabilir; bu yapılmadıkça da sulhün teminine imkân yoktur».

F) Mahalli kanunlar âdetlerle değil hükümrân kudret tarafından meydana getirilmiştir.

Hobbes, mahallî mahiyette de olsa örf ve âdet kanunlarının (spontane olarak meydana gelmiş kanunlar mânasına) mevcudiyetini kabul etmemektedir (122); fakat bir devlet ülkesi içinde, bazı bölgelerin kendilerine has kanunlarının bulunabileceğini kabul etmektedir; yalnız bölgelerin kendilerine has kanunlarının bulunuşu, örf ve âdet kanunlarının mevcudiyetini göstermez; yani âdetler zamanla eskiyip kanunlara kalbolmamışlardır. Hobbes'a göre mahallî mahiyetteki kanunlar da bir zamanlar yazılı kanunlar, o zamanlar mevcut bir hükümrânın statüleri, anayasası mahiyetinde idi. İşte bu kabil kanunlar kuvvetlerini, eskiden haiz buldukları, kaydedilen durumlardan almaktadırlar.. Buna mukabil, yazılı olmayan bir kanuna, devlet ülkesinin her tarafında itaat edilirse, ve buna karşı hiçbir ihlâl vakıası görülmezse, bu kanun, bütün insanlık için eşit olarak zorunlu bulunan bir tabiat kanunundan başka bir şey değildir.

G) Kanun akla aykırı olamaz.

Hobbes, «Bu hususta hukukçularımız müttefiktir» (123) diyor. Burada aykırılığa ölçü olarak kullanılan akıl, pek tabii bir özel kişinin akli değildir. Hobbes burada Sir Edward Coke'un belirttiği, uzun tecrübeler, müşahede ve inceleme sonucunda erişilmiş aklın sun'î mükemmeliyyetinden bahsetmektedir. Hobbes'a göre akıl mükemmeliyyetinin hükümrândan başkasına izafesine imkân bulun-

(121) Leviathan... Sf. : 174.

(122) Leviathan... Sf. : 175.

(123) Leviathan... Sf. : 176.

madiği için, «Kanunun akla aykırı olamamasında» bahis konusu olan *akıl, hükümranın aklıdır.

H) Yapanın kim olduğu belli değilse, kanun yoktur.

Müellife göre, bir kanun hakkında bilgi sahibi olmak, hükümranın iradesinin ne yolda olduğunun bilinmesi demektir. Tabiidir ki, iradesinin ne yolda olduğu bilinecek veya bilinen hükümranın da kim olduğunun bilinmesi gerekir. Burada asıl önemli olan husus, kanunun yapılmış olduğunun bilinmesidir; yapan hükümdarın bilinmesi de bu yönden önemlidir. Bir kimse bir kaidenin kanun olduğunu bilirse ona itaat eder; bilmiyorsa etmez. Kazaen ve kendi kusuru olmaksızın kanun olduğunu bilmediği bir kaideye itaat etmemişse affedilir.

İ) Yazılı olmayan kanunların tamamı tabiat kanunlarıdır.

Hobbes'a göre, bir kanun istisnasız bütün teb'a için mükellefiyetler koyarsa ve yazılı değilse, bir tabiat kanunudur. Böyle bir kanunun mevcudiyetinden fertler diğerlerinin sözlerine bakarak değil, kendi akıllarına başvurarak haberdar olurlar. Bundan dolayıdır ki, tabiat kanunlarının basılmalarına ve ilân olunmalarına lüzum yoktur ve bütün dünyaca kabul edildiği üzere şu bir cümlenin içinde toplanabilir: «Başkası tarafından sana yapılmasının gayri makul olduğunu düşündüğün şeyleri, sen de başkasına yapma» (Do not that to another, which thou thinkest unreasonable to be done by another to thyself) (124).

I) Yazılı kanunları bilmeye gayret etme mecburiyeti.

Hobbes'a göre herkes, kendisinin gelecekteki hareketleriyle ilgili olabileceği için, bütün yazılı kanunlardan haberdar olmak üzere elinden gelen gayreti sarfedecektir; bundan müellifin, kanunu bilmeyi ferde bir mükellefiyet olarak yükleme tarafı olduğu anlaşılmaktadır; bunun neticesi olarak, daha evvel de bir nebze temas ettiğimiz (125) kanunu bilmemek mazeret sayılmaz kaidesine varıp varmadığı hususu, ileride ceza hukuku ile ilgili fikirlerinden bahsettiğimiz sırada ortaya çıkacaktır.

K) Kanunun tefsiri hükümrان tarafından yapılır.

Hobbes'a göre yazılı olan veya olmayan bütün kanunların tefsire ihtiyacı vardır (126). Tefsiri yapacak olan, kanunu koyan yani hükümrandır; ondan başka hiçkimsenin tefsir yetkisi yoktur.

Müellife göre, yazılı kanunlar, kısa iseler, kolayca yanlış tefsir edilebilirler; uzun iseler, bir çok kelime içinde asıl mânayı çıkarmak güçleşir. Bunun için yazılı kanunlar ne uzun ve ne de kısa olmalı, iyice anlaşılabilirlerdir.

(124) Leviathan... Sf. : 177.

(125) Aşağıda Sf. : 72.

(126) Leviathan... Sf. : 180.

L) Kanunların doğru (= authentic) tefsiri, müelliflerinki değildir.

Hobbes'a göre, «Bir devlette tabiat kanunlarının tefsiri, ahlâk felsefesine dair kitaplara istinat etmez. Müelliflerin otoritesi, devletin otoritesi olmaksızın, fikirlerini kanun yapamaz... Üstelik basılmış bir çok eserlerde birbirini nakzeden pek çok kısımlar buluruz» (127). Neticeten, kanunu yalnız hükümrân tefsir eder ve onunki ancak doğru tefsirdir.

Tabiat kanunlarının tefsirini hâkim de, bir ihtilâfın halli için mevcut hale kanunun tatbiki suretiyle yapar. Hâkimin ihtilâfın halli yolunda verdiği karar da bir tefsirdir (128) ve hususî mahiyette olmayıp, hükümrân tarafından verilen selâhiyete istinaden verilmiş bir karar olduğundan, authentic olanı sahihtir.

M) Verdiği karar hâkimi bağlamaz; başka bir hâkim benzer hallerde aynı karar vermekle mükellef değildir.

Hobbes da adaletin her hadisede aynı yönde fakat başka türlü tezahür edebileceğini kabul etmektedir. Hâkim benzer bir başka hadisede, ilk kararının aksine bir karar vermeyi hakkaniyete daha uygun bulabilir; bulursa, böylece karar vermek mecburiyetindedir. Hiç kimsenin hatası, kendisi için kanun olmaz ve ne de hatada ısrar mükellefiyeti doğurur (= No man's error becomes his own law; nor obliges him to persist in it) (129); bilâkis, benzer halde evvelki kararın aksini vermek hâkim için mecburiyettir.

Aynı surette bir hâkim, bir başkasının evvelce verdiği karar ile de bağlı değildir. Hobbes'a göre, dünyanın hiçbir yeri yoktur ki orada hâkimler, evvelki hâkimlerin verdikleri kararların aynısını vermek suretiyle hukukun tefsirini yapmakta bulunsunlar... Hâkimler, evvelki kararlarla bağlı olmayarak, hakkaniyetin icabı ne ise o yolda karara varacaklardır.

17 — BİR HAKİMDE BULUNMASI GEREKLİ VASIFLAR.

Hobbes bu konuda şöyle diyor: «İyi bir hukuk tefsircisinde, yani iyi bir hâkimde bulunması gerekli kabiliyetler, bir avukatta mevcut olması icap edenlerle aynı değildir» (130). İlk olarak, equity (= hakkaniyet) diye adlandırılan tabiatın temel kanununu hâkim doğru anlamış olmalıdır; bu anlama başkalarının kitaplarını okumaya değil, insanın kendi aklının, muhakemesinin iyiliğine bağlıdır. İkinci olarak hâkim, her nevi lüzumsuz menfaatleri ve tercih sebeplerini istihfaf etmelidir (= Secondly, contempt of unnecessary riches, and preferments). Üçüncü olarak, kararlarını verirken kendini korkudan, şefkat veya acıma

(127) Leviathan... Sf. : 180.

(128) Leviathan... Sf. : 181.

(129) Leviathan... Sf. : 181.

(130) Leviathan... Sf. : 184.

hissinden, kızgınlıktan, nefretten, aşktan uzak tutmaya muhtedir olabilmelidir (Thirdly, to be able in judgement to divest himself of all fear, anger, hatred, love and commassion). Nihayet ve dördüncü olarak, dinlemekte sabırlı işitmekte akıllı ve dikkatli, hatırlamakta mahir, duyduğunu tatbik ve tefrikte becerikli olmalıdır (= Fourthly, and lastly, patience to hear; diligent attention in hearing; and memory to retain, digest and apply what he hath heard).

18 — HUKUKUN BÖLÜMLERİ.

Müellifimize göre, hukukun bölünmesi, müelliflerin kullandıkları metotlara göre, farklı şekillerde yapılmaktadır; bölünme, hukukun taksimi, bir mahiyet meselesi olmaktan ziyade, müellifin gayesine bağlı bir şekil meselesidir.

Hobbes'a göre, «Justinian'ın Institutions'unda yedi çeşit civil law buluyoruz» (131):

A - Prensin emirleri (= edicts, epistles).

Hobbes'a göre bunlara karşılık İngiltere'de, İngiliz krallarının emirnameleri mevcuttur.

B) Roma halkının tamamı adına verilen kararlar.

Hobbes'a göre bu neviden, bir mesele senato tarafından müzakere edildiğinde verilen kararlar anlaşılır. Müellife göre, başlangıçta bu senatoda karar itti-hazı, yani kanun yapma yetkisinin bulunması, o zamanlar henüz kanun yapma yetkisinin bir kısmının halkda kalmış olmasındandır. İngiltere'de senato kararlarına karşılık, «Acts of Parliament» vardır.

C) Halkın tamamının, bütün halkın kararları:

Burada senato hariç olmak üzere geriye kalan bütün halk tarafından verilen kararlar bahis konusudur. Bir meselenin halk tribune'leri önünde görüşülmesi sonunda karara varılır; Hobbes, buna benzer olmak üzere İngiltere'de, Avam Kamarası'nın emirleri (= the orders of the House of Commons) vardır diyor.

D) Senatus consulta'nın emirleri:

Roma halkının nüfusu çok arttığı zaman, hepsini bir mecliste toplama imkânı kalmamıştı; daha doğrusu bu kitleden bir meclis ortaya çıkarmak mümkün değildi. Bunun üzerine imparatora, halk yerine senatoya danışmak ve onun fikrini almakla yetinmek uygun görüldü.

---

(131) Leviathan... Sf.: 185.

E) Pretörlerin emirleri :

Hobbes'a göre bunlar, İngiltere'de yüksek mahkemelerin kararlarına benzerdir.

F) Responsa prudentum :

Responsa prudentum, hukukçuların karar ve fikirlerinden ibarettir; ama bu şekilde karar veya fikir veren hukukçular, alelade hukukçular değil, hükümrandan tefsir hususunda yetki alan hukuk mensuplarıdır. Bunlar ayrıca talep edildiğinde mütalâalarını bildirmeğe yetkilidirler. İngiltere'de de hakimler yalnızca hâkimlik vazifesini ifa etmezler; aynı zamanda «juris consulti» dirler, hukukî meselelerde bunların fikri alınır.

G) Yazılı olmayan âdetler :

Bunlar, mahiyetleri icabı hakiki mânada bir hukuk nev'i teşkil etmezler. Yazılı olmayan âdetler, hukuk benzeridirler; fakat hükümranın zımnî rızasının belirilmesi ve tabii hukuka aykırı olmamak şartıyla, hukuk olarak kabul edilebilirler (132).

Hobbes, hukukun bir başka nevi bölünmesine de temas etmektedir; bu bölünme, tabii hukuk ve pozitif hukuk şeklindedir. Müellite göre, «Tabii hukuka, aynı zamanda ahlâk kanunları da denilir ki bunlar, adalet, hakkaniyet ve sulhü sağlayan bütün davranış şekilleri ve hayırhahlık, merhamet gibi ahlâkî faziletlerden ibarettir. Bu tabii hukukun yani ahlâk kanunlarının asıl özelliği ebedî omalarıdır.

Pozitif hukuk ise, ebedî mahiyette değildir; hükümrân kudretin diğerleri üzerinde haiz bulunduğu selâhiyete, onun iradesinin üstünlüğüne istinaden vaz'edilen kanunlardan ibarettir. Pozitif hukuk ya yazılı olur veya kanun vazi'larının yani hükümrânlarının kim olduğunun halk tarafından bilinmesini sağlayacak sair vasıfları haiz bulunur.

Yine pozitif hukukun bir kısmı insanî (= human) yani dünyevî diğer bir kısmı ise ilâhî (= divine) mahiyettedir. Dünyevî pozitif hukukun bir kısmı dağıtıcı (= distributive), taksim edici diğer bölümü ise, cezaî (= penal) mahiyette bulunmaktadır. Taksim edici, dağıtıcı pozitif hukuk, teb'anın hürriyetlerini, haklarını, kimin neye ve ne kadarına sahip olduğunu bildirir. Cezaî mahiyetteki pozitif hukuk hukukun ihlâline sebebiyet verenin cezasını tesbit eder. Dağıtıcı pozitif hukuk bütün teb'aya hitap ettiği halde, cezaî mahiyetteki pozitif hukuk, icra ile yükümlü memurlara, vazifelilere hitap eder. Hukukun ihlâli vakiasının vukuundan evvel, tebaaya ihlâlin cezasının ne olacağı bildirilmelidir.

(132) Leviathan... Sf.: 186.

İlâhî mahiyetteki pozitif hukuk (küllî ve ebedî olan bütün tabiat kanunları) Allah'ın emirlerinden ibarettir; fakat bu kanunların hepsi ebedî ve insanların tamamına hitap eder, yani küllî mahiyette değildir; fakat halkın belli bir kısmına, muayyen şahıslara hitap ederler ve böylece Allah'ın kendilerine ilân etme yetkisi verdiği kimseler tarafından ilân edilirler. Hobbes burada önemli bir noktaya dokunmaktadır: «Fakat Allah'ın bazı kimselere beyan için yetki verdiği bunların da böylece bu pozitif mahiyetteki ilâhî hukuku bildirdikleri nasıl bilinecektir?..» (133). Burada önemli olan husus, hukuku bildirenin, beyan için Allah tarafından verilmiş bir yetkisi olduğuna diğer insanların kanaat getirmeleridir. «Bir kimse, tabiat üstü bir vahiy olmaksızın, hukuku bildirenin ilâhî bir vahiy neticesi bu bildirme işini yaptığına nasıl inandırılabilir ve nasıl bu bildirilenlerle bağlı kılınabilir?» Hobbes'a göre bu sorunun birinci kısmına cevap vermek imkânsızdır. Cevaplandırmak yolunda işe yarayacak bir takım belirtiler yok değildir (bir takım mucizelerin vukuuna şahit olma, fevkalâde bir takım hadiseler görmek, olağan üstü bir aklın mevcudiyetini kabul vs. gibi); fakat bütün bunlar hususî ve ilâhî bir vahyin mevcudiyetini kabul için yeterli deliller değildir. Mucizeler, fevkalâde hadiselerdir; fakat birisi için olağan üstü olan, diğeri için öyle olmayabilir. Netice itibarıyla hiçkimse, bir diğersinin, Allah'ın iradesinin tabiat üstü bir vahyine sahip olduğunu tabii akıl yolu ile şaşmaz bir şekilde bilemez (= And therefore no man can infallibly know by natural reason, that another has had a supernatural revelation of God's will) (134).

Buna mukabil ikinci sorunun cevabı (insanlar nasıl bu bildirilenlerle bağlı kılınabilir) daha kolaydır. Hobbes'a göre birinci sorunun cevabı, bir inanma meselesinin mevcudiyeti yüzünden güçtü; ikincisinininki ise, böyle bir inanma meselesi mevcut olmadığı için kolaydır. Ortada bir takım kanunlar mevcut ise ve fert bunların ahlâk kanunları yani tabiat kanunları olduğunu anlamışsa -ki bu yolda bir anlama fert için mümkündür; çünkü herkes, sırf kendi aklı ile tabiat kanununun mevcudiyetini idrak eder - artık ferde düşen vazife buna itaat etmekten ibarettir. Hobbes, «İnanmak demiyorum; itaat etmekten ibarettir diyorum» demektedir; daha sonra bu fikrini incilden örnekler vermek suretiyle açıklamaktadır.

Hobbes bir de hukukun, temel hukuk (= fundamental law) ve temel olmayan hukuk (= not fundamental law), yani ikinci derecedeki hukuk veya kanunlar şeklindeki bir ayırımından bahsetmektedir (135). Hobbes, bu yoldaki

---

(133) Leviathan... Sf.: 186.

(134) Leviathan... Sf.: 187.

(135) Leviathan... Sf.: 188.

bir ayrıma hiç bir müellifde tesadüf etmediğini söylemektedir. Yine müellife göre, hukukun bu yoldan gayet mantıkî bir şekilde tefriki imkânı mevcuttur.

Temel kanun veya hukuk, her devlet müessesesinin temelini, esasını teşkil eder; bunun yıkılması neticesinde devlet de inkiraz bulur; çözümlür. Nasıl bir binanın temeli yıkılınca bina da çökerse, temel kanun veya hukuk ile devlet için de aynı şey bahis konusudur. Böylece devlet kuruluşu içinde teb'ayı, her ne suretle olursa olsun hükümdara verilmiş kudrete inkiyada, itaata sevkeden, on-suz devletin ayakta durması imkânı bulunmayan, hukuk (veya kanun), temel hukuk (veya kanun) dur; harp veya sulh yapmak, icrayı kaza eylemek, memurlar seçmek veya tayin etmek ve âmmenin iyiliği için lüzumlu gördüğünü yapmak yetkisi hep bundan neş'et eder.

Temel mahiyetinde olmayan kanunlar (not fundamental laws) ise, devletin ayakta durmasına veya yıkılmasına tesir etmeyen kanunlardır; teb'anın birbirleriyle olan ihtilâflarının halline taallük ederler (136).

19 — HUKUK İLE HAK ARASINDAKİ FARK.

Hobbes, «**Lex civilis ve jus civile** kelimelerinin, ki **law** ve **right civil** demektir, en bilgili müellifler tarafından dahi tesadüfen aynı şey için kullanıldığını gördüm» diyor. Hobbes'a göre «**right** yani hak, başlıca «Civil law»un bize bıraktığı bir hürriyettir; fakat «Civil law», bir mükellefiyettir (= but **civil law** is an obligation) ve tabiat kanununun bahşettiği hürriyeti bizden alır. Tabiat herkese kendi kuvveti ile kendi emniyetini temin etmek hakkını vermiştir..... Fakat **Civil law**, (yani devlet teşekkül ettikten sonra teessüs eden hukuk) bu hürriyeti ondan alır (Daha doğrusu, her nerede hukuk tarafından korunma imkânı mevcutsa, ferdin kendi kuvveti ile kendi emniyetini temin etmek hürriyeti artık kalmamıştı). Böylece, mükellefiyet (= obligation) ve hürriyet (= liberty) kadar, **lex** (= kanun) ve **jus** (= hak) da birbirinden farklıdır» (137).

Hobbes ayrıca, kanunlar (= laws) ve fermanlar (= charters) terimlerinin de birbirinin yerine kullanıldığına dikkatimizi çekmektedir. «Charters» yani fermanlar, hükümdarın emirleri olmakla beraber, kanun değildir; bu husus, kanun ve fermanın birbirinden farklı başlangıç ibarelerinden de anlaşılmaktadır: Kanunlar, emretmeyi gösteren, **jubeo, in/ungo, I command** ve **I enjoin** gibi bir ibareyle başladığı halde, fermanlar, «bahşettim», «verdim» mânasına gelen **I have granted, I have given, dedi, concessi** gibir «phrase»lerle başlar. Fermanla bir ferde verilen veya bahşedilen şey, kanun zoruyla verilmiş veya bahşedilmiş

(136) Leviathan... Sf.: 189.

(137) Leviathan... Sf.: 189.

değildir. Halbuki bir kanun, belki bir devlet ülkesi üzerindeki bütün teb'a için bağlayıcı olmak üzere çıkartılmıştır ve fermanla yalnız bir kişiye veya bir kısım halka bir şey verilmiş veya bahşedilmiştir.

20 — CÜRÜMLER, AFLAR ve HAFİFLETİCİ SEBEPLER.

Leviathan'ın XXVII. «Chapter» inin başlığı «Cürümler, aflar ve hafifletici sebepler» dir. Hobbes bu bölümde, suçun mahiyetini, kanunsuz suç ve ceza olmaz prensibini, kanunu bilmemek mazeret teşkil etmez kaidesini, suçların önemlilik veya ağırlık bakımından gösterdikleri ayrılık ve çeşitlilikleri, afları, cezaların nevielerini ilh., tetkik etmiştir.

A) Günah nedir?

Günah, yalnızca bir hukukun ihlâli vakıası değil, aynı zamanda kanun koyucuya karşı bir hürmetsizliktir. Hürmetsizlik olduğu için de, yalnız bir fiilin ikasından, veya hukukun emrettiği bir hususun yerine getirilmemesinden yani ihmalinden ibaret değildir; ihlâlde bulunmak üzere bir niyet beslemek de hürmetsizliktir.

Hobbes, yukarıda belirtildiği üzere günahın mahiyetini ortaya koyduktan sonra günah ve cürüm arasındaki ayniyeti ifade etmeden evvel cürümün tarifini yapmaktadır:

B) Cürüm nedir?

Hobbes'un tarifine göre (138), «Cürüm, kanunun yasak kıldığı bir fiili, ika etmekten veya onun emrettiği bir hususun icabını yerine getirmemekten ibaret bir günahdır. Böylece her cürüm bir günah fakat her günah bir cürüm değildir. Öldürmeye veya çalmaya niyet etmek, fiilen veya sözle tezahür etmese bile, günahdır; çünkü Allah, insanın niyetlerini, düşüncelerini bilir; fakat bu niyet veya fikirler, fiil veya söz olarak dışa vurulmadıkça, yani tezahür etmedikçe cürüm adını almazlar; bu niyet veya fikirlerin cürüm için itham konusu olamamaları demektir».

Hobbes, cürüm ile günah arasındaki münasebeti, lâtin ve yunan dillerinde aynı mânaya gelen kelimeleri göstermek suretiyle, bu dillere de teşmil etmektedir.

C) «Civil Law» (= devlet teşekkül ettikten sonra teessüs eden hukuk)un bulunmadığı yerde cürüm yoktur.

Hobbes'a göre, «Günahın hukuk, cürümün ise «civil law» ile olan münasebetinden şu esas çıkarılabilir: Hukuk olmayınca günah da yoktur; bu birinci

(138) Leviathan... Sf.: 190.

neticedir; fakat burada nazara alınması gereken başka bir husus vardır: Tabiat kanunu ebedîdir; mukavelelerin ihlâli, hükümlerinin yerine getirilmemesi vs. aynı zamanda ahlâkî faziletlere aykırı vakiaları teşkil ederler; bu bakımdan, bu nevi ihlâl fiillerinin günah olmamasına imkân yoktur.

İkinci olarak, «Civil law» ortadan kalktığı zaman, cürüm de kalmaz; çünkü geride tabii hukuktan başka bir şey kalmamıştır; onda da ithamın yeri yoktur; herkes kendi kendisinin hâkimi olarak, yalnızca kendi vicdanı tarafından itham edilir ve neticede kendi niyetinin haklılığı ortaya çıkar. Böylece niyeti doğru, haklı olduğu zaman ferdin fiili günah olmaz; aksi varit olursa, yani niyet, doğru, haklı değilse, bu defa ferdin fiili günah teşkil eder; fakat suç değildir (= When therefore his intention is right, his fact is no sin: if otherwise, his fact is sin; but not crime) (139).

Üçüncü olarak, hükümler kudret ortadan kalktığı zaman, suç da kalmaz; çünkü, böyle bir kudret bulunmadığı zaman, hukuktan beklenecek himaye de yok demektir ve böylece herkes kendini kendi kuvveti ile korumaya çalışır.

D) Tabiat kanununu bilmemek, mazeret sayılmaz.

Hobbes'a göre, «Her cürümün kaynağı, anlama veya idrakte bir bozukluk, yahut düşünmede bir yanlışlık, ya da ihtirasların anı bir tazyikidir. Anlamadaki bozukluk, cehalettir. Düşünmedeki yanlışlık, erroneous opinion dur. Yine, anlamadaki bozukluk, yani cehalet, üç nevi olur: Kanunu bilmemek, hükümlerini bilmemek ve cezayı bilmemek». Hobbes buradan şu önemli hükme varmaktadır: «Tabiat kanununu bilmemek, hiç kimseyi affettirmez (hiç kimse için mazeret sayılmaz); çünkü herkesin, kendi aklını kullanmak suretiyle tabiat kanununu öğrendiği ve bu kanunu bildiği farz olunur. Fert, kendisine yapılmasını istemediği şeyi, başkasına yapmamalıdır». Hobbes'un fikrine göre böylece, bir kimse her nereden gelmiş olursa olsun, bu tabiat kanununa aykırı bir hareket yapmış olursa, bu bir cürümdür.

Hobbes bu konuda şöyle bir misâl vermektedir: Meselâ Hindistan'dan bir kimse buraya gelse ve buradakileri yeni bir dine inandırmaya çalışsa, yahut onlara bu memleketin kanunlarına itaatsizliği öğretse, bu hareketlerinde muvaffak olmasa bile bir suç işlemiştir; çünkü o, kendi memleketinde yapılmasını tecviz etmediği bir hareketi, burada yapmaya kalkışmıştır.

Buna mukabil, «Civil law» u bilmemek, yabancı memleketteki bir kimse için, mazeret sayılabilir; fakat bu da devamlı değil, sürelidir: O memleketin kanunları yabancıya bildirilince, artık bundan sonra, «Civil law» u bilmemek mazeret sayılmaz. Bu bildirmeye kadar bilmemenin mazeret sayılması, o ana ka-

(139) Leviathan... Sf.: 191.

dar «Civil law»un yabancı için bağlayıcılığı olmamasındandır. Hobbes burada daha ileri gitmekte ve şöyle bir netice çıkarmaktadır: Eğer iyice bildirilmemiş, belirtilmemiş ise, bir kimse için kendi memleketinin kanunlarını (kastedilen «Civil law» dur) bilmemek dahi mazeret sayılabilir.

Bugünün hukuk sistemlerinde, hususiyle ceza kanunlarında kanunu bilmemek mazeret sayılmaz kaidenin tatbikatı ve istisnaları ile Hobbes'un yukarıda kısaca nakledilen fikirleri arasında yakınlık vardır; bunların belirtilmesi üzerinde durmuyoruz.

Hükümrani bilmemek de mazeret sayılmaz. Hobbes'un hükümrana ve onun kullandığı üstün otoriteye verdiği önem ve kıymet dolayısıyla bu tabii bir neticedir. Müellife göre, «Şahsın yaşadığı memleketin hükümrana kudretini bilmesi mazeret sayılmaz; çünkü o, mevcudiyeti sayesinde muhafaza edilmekte olduğu kudrete dikkat etmek, onu bilmek mecburiyetindedir» (140).

Aynı şekilde cezayı bilmemek de mazeret sayılmaz. Cezayı bilmemenin mazeret sayılmaması kaidesi, kanunun belirtildiği, evvelce bildirildiği yerdedir. Bir kimse bir suç işlediği zaman, bunun neticelerine katlanmayı da kabul ediyor demektir; o, bu suçun cezasının ne olduğunu bildiği halde suç işlemiştir. Suç işleyenin bildiği kabul edilen cezalar, ya evvelce bir kanunla bildirilmiştir; tesbit edilmiştir veya cezanın miktarı ve derecesi tesbit edilmemiştir - ki bu ceza yok demek değildir - o takdirde suç işleyen kimse, keyfi cezaya tâbidir. Buna mukabil, fiilin yani suç sayılan fiilin ikândan sonra, o fiil için tesbit edilen evvelkine nazaran daha ağır bir cezanın verilmesine imkân yoktur. Suça, işlendiği zaman kanunda mevcut ceza verilir; yoksa daha sonra arttırılan veya ağırlaştırılan ceza değil..

E) Fiilin ikândan sonra, bir kanun onu suç haline sokamaz.

Hobbes ceza hukukunun temel kaidelerinden birisini açıkça belirtmiştir: Fiil işlendiği zaman suç sayılmıyorsa, sonradan çıkartılan bir kanunla onu suç haline sokup, işleyen buna dayanılarak cezalandırılmaz; çünkü Hobbes'a göre kanunen hangi fiillerin yapılmasının yasak olduğunun bilinmesi, önceden bilinmelidir. Kanun «Bu fiili işlemek suçtur» dediği halde fert kanuna uymamakta ısrar ederse, cezaya çarptırılır; fakat kanun bir fiili suç saymamışsa, mesele yoktur; fert, suç sayılmayan fiili, ceza korkusu olmaksızın ika edebilir.

F) Cürüm veya suç kaynağı olarak düşünmede bozukluk.

Hobbes'un yukarıda (141), her cürümün kaynağı olarak anlama veya idrakte bozukluk, düşünmede bir yanlışlık ve ihtirasların tazyiki hususlarını gösterdi-

(140) Leviathan... Sf.: 191.

(141) Yukarıda 291. sahifeye bakınız.

ğini belirtmiştik. Anlamada bozukluk veya cehaleti, bununla ilgili olarak kanunu bilmemek mazeret sayılmaz kaidesi ile alâkalı fikirleri de gözden geçirdik. Hobbes bu defa bir yan başlık altında (Leviathan, «False principles of right and wrong causes of crime» Sf.: 192) düşünmede bir yanlışlık veya bozukluğun suç kaynağı teşkil etmesi halini incelemektedir. Hobbes'a göre düşünmedeki bozukluk yüzünden fertler üç surette, kanunları ihlâl etmeye mütemayil bulunurlar; birincisi, yanlış prensiplere bağlanmaktır: «Adalet diye bir şey yoktur. Fert ne suretle olursa olsun, eline geçirdiği şeyin sahibidir. Maziden alınan örnekler, şimdi de aynı surette hareket etmek için yeter delillerdir» gibi...

İkincisi bir takım öğretmenlerin gerek tabiat kanunlarını ve gerekse «Civil law»u yanlış tefsir etmeleri yüzünden fertlerin kanunları ihlâl etmeye mütemayil bulunmaları halidir; bu öğretmenlerin kendi doktrinlerini öğretmeleri halinde de aynı netice tahaddüs edebilir.

Üçüncü olarak fertler doğru prensiplerden, yanlış istidlâller suretiyle bir takım neticelere vardıkları için suç işlemeye müstait bulunabilirler (142).

G) Cürüm kaynağı olarak ihtiraslar.

Hobbes'a göre cürümlerin sebebini ekseriya ihtiraslar teşkil eder. Kendi değerini aptalcasına mühimsemek, zengin, kudretli, nüfuzlu olmak ihtirasları kö-rükler. Ekseriya kendilerini olduklarından fazla değerli bulanlar suç maceralarına girişirler; çünkü adalete rüşvet vermek, parayla affedilmelerini sağlamak vs. gibi cezadan kurtulmak yolunda besledikleri bir ümit vardır.

Halk arasında sivrilen kimseler de hukuku ihlâl için kendilerinde cesaret bulurlar.

Nefret, şehvet, hırs, tamahkârlık suç işleyen ihtirasların başlıcalarıdır; Hobbes, hangi nevi ihtirasların, kimlerin ne çeşit suçları işlemelerine sebebiyet vereceğini ve bununla ilgili meseleleri uzun uzadıya incelemektedir (143).

Hobbes'e göre korku da bazan suç sebebi olur. Bazı hallerde korku sebebiyle ika edilen fiillerin haklılığı, yani suç sayılmamaları bahis mevzuu olur. Meselâ bir kimse tecavüze uğrar ve ölüm tehlikesi ile karşı karşıya kalırsa, bundan kurtulmanın yolunu bulamayıp kendisine tecavüz eden şahsı yaralar veya öldürürse, bu suç sayılmaz; çünkü, öldürme veya yaralama fiilleri cismî bir eza (= corporeal hurt)nın tevliid ettiği korku (Hobbes buna **bodily fear** diyor) yüzünden ika edilmiştir. Buna mukabil sadece tehdit edildiği için tehdit edenı yaralayan veya öldüren kimsenin fiili suçtur; böyle bir kimsenin tehditten kork-

(142) Leviathan... Sf.: 193.

(143) Leviathan... Sf.: 194 - 195.

tuğu için bu fiilleri ika etmiş bulunması, suçu ortadan kaldırmaz. Tehditten korkup da suç işleyen haklılığı düşünülemez; çünkü onun elinde imkân ve vakit vardı; tehdit edildikten sonra devlet kudreti tarafından korunmasını isteyebilirdi (144).

Nihayet Hobbes'a göre bir kimsenin ruhlardan ve batıl itikatlardan korkarak suç işlemiş bulunması da düşünülebilir; suçlu bu kabil korkuların tesiriyle suçu işlediği için affedilmez.

H) Suçlar birbirine eşit değildir.

Hobbes'a göre, bir defa yukarıda bildirilen çeşitli suç kaynaklarının mevcudiyeti, bütün suçların aynı mahiyette bulunmadıklarını göstermektedir. Bütün suçlar «haksız» sıfatıyla tavsif edilmeye lâyık bulunmakla beraber, bunların «haksız» bulunmalarının derecesi eşit değildir. Stoik'ler bütün suçların «haksız» addedilmelerini muvaffakiyetle müşahade edebilmişlerdir; buna mukabil, suçlar arasındaki haksızlık farkını görememişlerdir; bunun için de bir kimsenin babasını öldürmesini bir tavuğu öldürmekle bir tutmuşlar yani tavuğu öldürmeyi de, birisinin babasını öldürmesi gibi, büyük suç saymışlardır (145).

Suçlar farklı kıstaslara göre ayrılır ve ölçülür: Evvelâ suç kaynağı veya sebebinin habîslik (= malignity) derecesi nazara alınır. İkinci ölçü, misâlin yani işlenen suçun kötülük derecesidir. Üçüncü kıstas, suçun meydana getirdiği tesirin zararlılık derecesidir. Nihayet dördüncü olarak suçun vuku bulduğu zamana, yere ve şahıslara bakılır (146). Hobbes, ilk iki kıstas hakkında bir takım örnekler vermektedir: Kanuna aykırı bir fiil, zenginlik, kudret vs. ye güvenilerek nasıl olsa cezadan kurtulabilirim ümidiyle işlenmişse, kurtulma ümidi olmaksızın aynı fiilin işlenmiş olması haline nazaran daha ağır bir suç teşkil eder. Bundan başka yetkili bir tefsircinin fikrine veya bir öğretmenin bildirdiklerinin hatalı olmasını farkedemeyerek bunlara uyup suç işlemiş bir kimsenin bu kanuna aykırı fiili ile, aynı suçu kendi prensipleri ve düşünme sureti yüzünden ika etmiş kimsenin fiili arasında fark vardır; ikincinin ki daha ağır bir suç teşkil eder. Aniden, bir ihtirasın esiri olarak işlenen suçlar ise, bu kabil suçların uzun bir teemmül süresi sonunda işlenmiş bulunmaları halindeki kadar, büyük değildir (147).

Asıl önemli olan suçların, meydana getirdikleri tesirlerin zararlılık derecelerine göre ayrılmalarıdır. İlk olarak şu nokta nazara alınabilir: Aynı fiil, bir çok

(144) Leviathan... Sf.: 195.

(145) Leviathan... Sf.: 196.

(146) Leviathan... Sf.: 198.

(147) Leviathan... Sf.: 199.

kimsenin zararını mucip olursa, bir kaç kimse için zararlı bulunması haline nazaran daha büyük bir suç teşkil eder. Hele şimdi işlenen bir suçun zararları işlendiği zamanda çekilmekle kalmayıp istikbalde de devam edecekse, böyle bir suç teşkil eden fiil, zararları yalnız işlendiği zamanda çekilecek bir suça nazaran daha büyük bir suç, cürüm teşkil eder. Memlekette yerleşmiş dinin aksine bir takım doktrinlerin yayılmasına selâhiyetli bir papaz tarafından tevessül edilmesi hali, aynı fiilin bir özel kişi tarafından ikına nazaran daha büyük bir suçtur. Aynı şekilde, alelâde bir kimseye nazaran, bir hukuk profesörünün hükümlerine kudretin zayıflaması yönünde fikirler serdetmesi, hareketlerde bulunması, daha büyük bir suçun mevcudiyetini gösterir. Hobbes'un bu konuda verdiği örnekler uzayıp gitmekte (148) nihayet şu kaideye varılmaktadır: Mevcut devlete karşı husumet ızhar eden fiiller, aynı fiillerin özel kişilere yapılmasına nazaran, daha büyük suçları teşkil ederler; Hobbes'a göre, bu kabil suçları Lâtinler, **crimina lese majestatis** olarak ayırmışlardır. Aynı şekilde yanlış karar veya sahte delil temin etmek üzere para almak ve rüşvet alma büyük suçlardandır.

Ayrıca ihtilâsta bulunmak ve âmme hazinesini soymak da, bir özel kişinin bir şeyini çalmağa nazaran daha büyük bir suçtur; çünkü hazineden hırsızlık yapmak, herkesten çalmak demektir (149).

Resmî mühür sahtekârlığı yapmak, sahtekârlık yapmak suretiyle memur olmak, kalpazanlık yapmak, özel kişilerle ilgili sahtekârlık fiillerine, meselâ bir özel kişinin mühürünün sahtesini yapmaya nazaran daha ağır bir suç teşkil eder; çünkü birinci nevi sahtekârlık suçları, umumun zararını muciptir.

Hobbes, özel kişilere karşı işlenecek suçları da sınıflandırmaktadır:

Birisini öldürmek, başkaca bir müessir fiil ika etmeye nazaran daha ağır bir suç teşkil eder.

Sadece, basit bir şekilde öldürmeye nazaran, işkenceyle öldürmek daha ağır bir suçtur.

Bir uzvun kesilmesi suçu, bir kimsenin mallarına zarar ika etmeye nazaran daha ağırdır.

Hileyle bir kimsenin rızasını elde edip mallarına zarar verme suçuna nazaran aynı fiili gizlice şahsın haberi olmaksızın yapmak, daha büyük bir suç teşkil eder.

İffet ve namusa zor kullanmak suretiyle tecavüz, aynı fiili aldatmak suretiyle işlemeye nazaran daha ağır bir suç teşkil eder. İffet ve namusa tecavüz fiili evli bir kadına karşı işlenirse de daha ağır bir suç teşkil eder.

(148) Leviathan... Sf.: 200.

(149) Leviathan... Sf.: 201.

Hobbes'un ifadesine nazaran bütün bu yukarıda sayılan suçlar, ağırlık dereceleri itibariyle, umumi olarak öylece sınıflandırılmışlardır; yoksa bazı kişiler bazı suçlara daha fazla, bazılarına ise daha az önem vermekte bulunabilirler; bunlar nazara alınmamıştır; çünkü hukuk bazı kimselerin fikirlerine değil, insanlığın umumi temayüllerine tâbidir.

Hobbes'un suçları sınıflandırmakta kullandığı dördüncü kıstasın, zaman, şahıs ve yer olduğunu yukarıda belirtmiştik (150). Gerçekten, suça maruz kalan, daha doğrusu suç neticesinde zarara uğrayan kimse, suça verilecek cezada bir ağırlaştırıcı sebep teşkil edebilir: Birinin kendi babasını öldürmesi, bir başkasını öldürmekten daha ağır bir suçtur. Ayrıca bir fakiri soymak da, zenginin malını çalmaya nazaran daha ağır bir suç teşkil eder.

Nihayet Hobbes, bu bahsin sonunda, suç işleyenlere karşı niçin âmme adına takibata girişildiğinin başarılı bir izahını yapmaktadır (151): Bütün suç sayılan fiiler, özel kişilere ilişkin olsalar bile, zararları yalnız o ilgili özel kişilere değil, kamuya da dokunur; bunun için suçlular aleyhine âmme adına takibata girilir ve mahkemeler de, aynı sebepten dolayı, *judicia publica*, *Pleas of Crown* diye adlandırılır. Bununla beraber, müellife göre suçluların özel kişiler tarafından suçlandırılması da mümkündür; bu da «*Private Pleas*» denilen mahkemelerde olur.

İ) Cezalar:

Hobbes'un tarifine göre ceza, hukuku ihlâl eden kimseye karşı âmmé makamlarınca tatbik edilen bir fenalıktır ki bunun neticesinde fert, belki, kanuna karşı daha itaatkâr olacaktır. Bu tarif üzerinde durmadan önce, cezalandırmak hakkının nereden geldiğini açıklamak gerekir. Cezalandırmak hakkı kısaca, insanlar tabiat halinden kurtulup devlet nizamı içinde yaşamaya başladıklarında teessüs eden üstün otoritenin herşey ve herkes üzerindeki üstün kudretine istinat etmektedir.

Şimdi cezanın tarifinden çıkan neticeleri görelim: İlk olarak, özel kişiler tarafından yapılan fenalıklar, onların intikamları, ceza sayılmaz; çünkü tarife göre, ceza sayılacak fenalığın âmme makamlarınca yapılması icap etmektedir. İkinci olarak, âmmenin iyiliği için ihmal edilmek ve tercih edilmemek de ceza değildir; çünkü bu hallerde suçluya yeni bir fenalık yapılmış değildir; sadece evvelce bulunduğu durumda bırakılmıştır. Üçüncü olarak, âmme makamınca yapılan fenalık, önce suçlunun mahkûm edilmesi suretinde vaki olmamışsa yine ceza sayılmaz; düşmanca bir hareket olur. Dördüncü olarak, yapılan fenalık hükümran kudretçe verilen bir yetkiye dayanmıyorsa yine ceza mevcut sayılmaz.

(150) Yukarıda sf. 293'e bakınız.

(151) *Leviathan*... Sf.: 202.

Beyinci olarak, yapılan fenalık ile suçlunun ilerde uslanacağı, kanunlara daha itaatkâr olacağı niyetinin gerçekleşmesi beklenmiyorsa, ortada yine bir ceza yoktur. Altıncı olarak tabii fenalıklar da, meselâ suçlunun suç neticesinde yaralanması, hastalanması, ceza teşkil etmez. Yedinci olarak, suçluya yapılan fenalık, suç işlemek suretiyle onun elde ettiği menfaattan daha hafifse, yani suçlu, suç sayılan fiili ile pek çok menfaat ediniş buna nazaran nisbetsiz derecede az cezaya çarptırılıyorsa bu da bir «ceza» sayılmaz; olsa olsa mükâfattır. Sekizinci olarak, suçluya ceza olarak, suç sayılan fiili işlediği zaman kanunen kendisine yapılması icap eden fenalık tatbik edilmelidir; ikadan sonra suçluya yapılacak fenalığın derecesi, kanunla artırılmış olabilir. İşte suçluya bu ikinci değil, ilk fenalık ceza olarak tatbik edilmelidir; ikincisi tatbik edilirse, bu ceza değil, husumet, adavet (= hostility) olur. Dokuzuncu olarak, fiil kanunen suç sayılmadığı halde, ika edene bir fenalıkta bulunulması da ceza değildir; bir husumet (= hostility) hareketidir. Onuncu olarak bir devlet temsilcisine fenalık yapmak da ceza değildir; çünkü devlet temsilcileri cezalandırılmaz. Son olarak, düşmana karşı yapılan fenalık da ceza olmaz; çünkü artık düşman olan tarafların itaat edecekleri bir kanun yoktur. Düşmanların birbirlerine zararlı hareketlerde bulunmalarının, hukuka aykırı tarafı yoktur; çünkü aralarında uymaları gerekli bir hukuk kalmamıştır (152).

1) Cezaların bölünmesi:

Hobbes, Leviathan'da dikkate değer bir cezaların bölünmesi şekline yer vermektedir. O'na göre cezalar, belli başlı olarak ilâhî (= divine) ve insanî (= human) olarak ikiye ayrılır. İnsani cezalar, insan emri olarak tatbik edilen cezalardır ve maddî ceza (= corporal punishment), para cezası (= pecuniary punishment), tezyif (= ignominy), hapis (= imprisonment) ve sürgün (exile) şekillerinde olabilir; bunların bir kaçının veya hepsinin karşılığı bir ceza da insanî cezadır (153).

a) Maddî cezalar.

Maddî cezalar, doğrudan doğruya vücuda tesir eden cezalardır: Kamçı ile dövmek, yaralamak, eziyet etmek gibi..

Maddî cezaların bir kısmı büyük, ağır diğer bir kısmı ise değildir: Ağır (= capital) maddî ceza, ölüm cezasıdır; basiti ve işkence ile olanı vardır. Ağır olmayan maddî cezalar (= less than capital) ise, kırbaçla dövme, yaralama, zincire vurma ve diğer maddî acılar tevliid eden cezalardır.

(152) Leviathan... Sf.: 202 - 205.

(153) Leviathan... Sf.: 205.

b) Para cezaları.

Para cezaları yalnızca bir miktar paranın ceza olarak verilmesinden ibaret değildir; arazi ve her nevi para ile alınabilecek veya satılabilecek eşya da Hobbes'a göre para cezasının mevzuu olabilir.

c) Tezyif (veya rezil etme).

Tezyif, ya şahsın tabiaten haiz bulunduğu bazı vasıf veya kabiliyetlerin aksini, yani yokluğunu ilân etmek veya kendisine hükümler kudret tarafından bahşedilmiş unvan, rütbe v.s.'nin geri alınması suretinde olur. Hobbes'a göre, ilk şekildeki tezyif pek ceza sayılamazsa da ikincisi, yani rütbe veya unvanın geri alınması hakiki bir cezadır (154).

d) Hapis.

Hapis, Hobbes'a göre bir kimsenin âmme otoritesi tarafından hürriyetinden mahrum edilmesi halidir. Müellif ayrıca, itham edilen bir şahsın mahpusluğu ile mahkûmun hapsedilmesi arasındaki farkı anlamış ve belirtmiştir (155). O'na göre, itham edilen bir kimsenin nezaret altında bulundurulması veya tutukluluk hali, bir ceza değildir; çünkü henüz ortada cezaya müstahak yani mahkûm edilmiş bir kimse yoktur. Asıl mahkûmun hapsedilmesi bir cezadır.

Yine Hobbes'a göre hapis kelimesinin içine, harici bir mani sebebiyle hareket serbestliğinin her türlü kayıtlanması girer: Hapsetme, genel olarak hapsedilme denilen bir binanın içinde olur veya hapis cezası bir adada uygulanır. Hobbes, forsa olarak kullanmanın ve taş kırdırmanın da hapis cezasına girdiğini kabul etmektedir.

e) Sürgün.

Sürgün cezası Leviathan'da, bir kimsenin, önceden belli bir zaman için veya süresiz olarak devlet ülkesinin veya belli bir parçasının dışına çıkartılması ve dönmesine müsaade edilmemesi suretinde tarif edilmektedir (156).

K) Masumların cezalandırılması.

Hobbes'a göre masum teb'anın cezalandırılması, tabiat kanuna aykırıdır: az veya çok cezalandırmanın bu aykırılığa bir tesiri yoktur. Hukukun ihlâli halinde yalnız, ceza verilir ve bu, masumun cezalandırılmamasını gerektirir. Buna mukabil harp halinde masum kimselere yapılan fenalıkların tabiat kanununa aykırı bir tarafı yoktur. (Müellifin burada kastettiği harp hali, devlet kurulmadan evvel herkesin herkesle harp halinde bulunması, olmasa gerektir).

(154) Leviathan... Sf.: 206.

(155) Leviathan... Sf.: 206 - 207.

(156) Leviathan... Sf.: 207.